

نقش انفاق در کاهش فاصله طبقاتی در جامعه با تاکید بر آیه ۱۷۷ سوره بقره

چکیده

عاصمه نیل برگی^۱

این مقاله با بررسی نقش انفاق در کاهش فاصله طبقاتی جامعه با تاکید بر آیه ۱۷۷ سوره بقره با هدف پاسخ به این پرسش که نقش انفاق در کاهش فاصله طبقاتی جامعه چیست انجام شده است. تحقیق از نوع تحقیقات توصیفی تحلیلی و روش بکار رفته در جهت جمع‌آوری اطلاعات، به صورت کتابخانه‌ای بوده است. از جمله نتایج بدست آمده این است که: عوامل بسیاری در کاهش فاصله طبقاتی جامعه اثرگذار است که یکی از آنها، انفاق مال است و راه‌هایی برای کاهش فاصله طبقاتی بیان شده و یکی از آنها بیان اثرات اجتماعی، فردی و دنیوی است که اثرات اجتماعی انفاق که شامل همبستگی اجتماعی، تامین اجتماعی، امنیت اجتماعی، کاهش فاصله طبقاتی و پیشگیری از جرم و اثرات فردی از جمله تزکیه، آرامش درونی، و اثرات دنیوی انفاق مانند برکت مال، افزایش مال، طول عمر و در نهایت الگوهایی را با تاسی از پیامبر و امامان بمنظور ترویج فرهنگ انفاق، الگو سازی و پیشنهاد نموده است.

کلید واژگان: انفاق، فاصله طبقاتی، جامعه، بقره ۱۷۷

^۱ - طلبه سطح دو ، مدرسه علمیه خاتم الاوصیاء (عج)

طبقات جامعه به تفاوت اقتصادی (سطح زندگی) میان گروه‌بندی‌های افراد و نابرابری تملک و کنترل منابع مادی بستگی دارد. دلیل اصلی اختلاف طبقاتی همانا تفاوت در ثروت و شغل می‌باشد که از دیرباز و به قدمت تاریخ وجود داشته و دارد. اختلاف طبقاتی را نمی‌توان از بین برد ولی می‌شود آن را کاهش داد.

با نگاهی به وضعیت جامعه، متوجه وجود شکاف عمیقی بین طبقات جامعه می‌شویم که روز به روز هم عمیق‌تر می‌شود. انفاق، احسان و نیکوکاری از اموری است که در دایره امور اجتماعی و قوانین پسندیده قرار می‌گیرد و یکی از فضیلت‌های اخلاقی والا به شمار می‌رود. هر کسی که از فطرتی سالم و نیک برخوردار باشد زبان به ستایش اهل احسان و افراد نیکوکار می‌گشاید. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «از آنچه روزی آنها نمودیم انفاق می‌کنند».

انفاق در اصطلاح، به معنی بخشش مال به فقیران، برای کسب رضای خداوند است. انفاق انواع و گروه‌بندی‌های مختلفی دارد. مانند: انفاق مال، انفاق علم و ...

در این زمینه تحقیقات بسیاری انجام شده از جمله (صبحی، ۱۳۹۹)^۱ در کتابی با عنوان انفاق مال و جان، شاهراه گسترش عدالت در جامعه، به معیار سنجش ایمان پرداخته و بیان نموده: «اگر سوره حدید را معیار سنجش ایمان قرار دهیم، بسیاری از ما مومن محسوب نخواهیم بود. این سوره اشاره دارد که پیامبر اسلام از مسلمانان میثاق گرفته است که هرگاه دعوت کردند، مال و جان را کف دست بگیرند و به صحنه بیایی و لبیک بگویند یعنی انفاق را مساوی ایمان می‌داند».

هم‌چنین (محمدی ری شهری و همکاران، ۱۴۰۲)^۲ در کتاب انفاق از نگاه قرآن و حدیث، به بررسی حدود ۱۰۵۰ آیه، روایت و حدیث در مورد ویژگی‌های انفاق، نتایج انفاق، سیره پیامبر، نمونه‌های برتر انفاق و ... پرداخته‌اند.

تحقیقات انجام شده عمدتاً متمرکز بر ویژگی‌های انفاق، نتایج انفاق، انواع انفاق و شرایط پذیرش انفاق بوده ولی کمتر به نقش و اهمیت انفاق در کاهش فاصله طبقاتی جامعه پرداخته است. حال با توجه به منابع فوق

۱ - صبحی، انفاق مال و جان، شاهراه گسترش عدالت در جامعه

۲ - محمدی ری شهری و همکاران، انفاق از نگاه قرآن و حدیث

این مقاله با شناسایی نقش کلیدی انفاق در کاهش فاصله طبقاتی در جامعه، با توجه به آیه ۱۷۷ سوره بقره در صدد پاسخ به این پرسش است که نقش انفاق در کاهش فاصله طبقاتی در جامعه چیست؟

پایداری یک جامعه با کاهش اضطراب نیازمندان امکان پذیر می‌باشد و دوام می‌یابد. بانگاهی به وضعیت جامعه در حال حاضر، متوجه وجود شکاف درآمد اقتصادی (فاصله سطح زندگی) بین دو طبقه فقیر و غنی می‌شویم؛ این شکاف روز به روز در حال گسترش می‌باشد. از آنجائیکه یکی از عوامل انحراف و سقوط اخلاقی در هر اجتماع، فقر می‌باشد و بسیاری از جرائم و بزهکاری‌ها ریشه در نیاز شدید دارد؛ ضرورت و اهمیت کاهش فاصله طبقاتی بر اساس آموزه‌های دینی بیش از پیش مشخص می‌گردد.

به هر حال محقق می‌تواند پس از بررسی دلایل عدم استقبال کافی از فرهنگ انفاق، با ارائه راهکارهای مناسب و شایسته جهت بسط فرهنگ انفاق، از طریق دستگاه‌های ارتباط جمعی (رادیو و تلویزیون)، شبکه های اجتماعی، مساجد و ... نقش موثری در احیای این مستحب موکد داشته باشد.

انفاق در لغت و اصطلاح

انفاق به معنی گذشتن هر چیز و از بین رفتن آن، با تمام شدن آن چیز است.^۱ در فرهنگ عمید، انفاق، دادن یا بخشیدن مال به کسی معنی گردیده است.^۲

اما در اصطلاح "انفاق" بیرون کردن مال از ملک و قرار دادن آن در ملک دیگری است که یا از طریق صدقه و یا از بخشش کردن مال‌های خویش در راه جهاد و دین و هر آنچه خدا بدان فرمان داده است، می‌باشد. در بیشتر منابع، انفاق به معنی مصرف کردن مال و مانند آن در راه خدا است. خمس و زکات، کفاره، وقف، وصیت، هدیه و صدقه نمونه‌هایی از انفاق شمرده می‌شوند. به نظر مفسران، انفاق اختصاص به اموال ندارد و از هر آنچه رزق الهی است، می‌توان انفاق کرد.^۳

^۱ - www.elmnet.ir/doc/10612491-64252

^۲ - www.lamtakam.com/search?s=dictionaries&q

^۳ - www.fa.wikifeqh.i , www.abadis.ir/fatofa

عدالت اجتماعی

عدالت اجتماعی عبارت است از احترام به حقوق دیگران و رعایت مصالح عمومی یا عبارت است از شناخت حقوق طبیعی و قراردادی‌ای که جامعه برای تمام افراد قائل است. عدالت اجتماعی به مواردی از کاربرد عدالت که به حوزه روابط متقابل، میان افراد با یکدیگر یا با دولت مربوط است، اطلاق می‌شود و در برابر عدالت فردی قرار می‌گیرد که به رابطه فرد با خودش یا با خداوند متعال اشاره دارد.^۱

توسعه اقتصادی

توسعه در لغت، به معنای گسترش دادن و از نظر اندیشه‌وران علوم اقتصادی و اجتماعی، جریانی چند بُعدی و به معنای ارتقای مستمر کل جامعه و نظم اجتماعی به‌سوی زندگی بهتر یا انسانی‌تر است.^۲ مقصود از توسعه اقتصادی افزایش بلند مدت تولید به منظور افزایش عرضه کل می‌باشد تا بتوان نیازهای جمعیت را تامین کرد. افزایش ظرفیت بلند مدت تولید بستگی به پیشرفت‌های نوین فنی و تطبیق آن با وضعیت نهادی و عقیدتی مورد تقاضای آن دارد.^۳

شکاف طبقاتی در جامعه

نابرابری اجتماعی، پدیده‌ای به قدمت تاریخ است. در نتیجه بسیاری از به اصطلاح متفکران، از این گزاره این برداشت را می‌کنند که نابرابری طبیعی است. یعنی بین تداوم تاریخی یک چیز و طبیعی بودن آن، یک رابطه خیالی متصور می‌شوند؛ ایران معاصر، الی‌ماشالله پر است از این تیپ استدلال‌ها؛ روشن نیست که چرا تداوم تاریخی یک چیز، حتما باید به طبیعی بودن آن منجر شود. البته وقتی به این نتیجه برسیم که یک چیز طبیعی است یعنی تغییر آن ضرورت ندارد و حتی مجاز نیست؛ لذا این استدلال که نابرابری را در معنای عام به طبیعی بودن پیوند بزنیم، خواه ناخواه خصلت‌هایی سیاسی پیدا می‌کند.

^۱ - www.khatamfestival.ir

^۲ - تودارو، توسعه اقتصادی در جهان سوم، ج ۱، ص ۲۳

^۳ - جهانیان، مبانی اهداف و جایگاه وقف در مکتب اقتصادی اسلام، ص ۶۱

شکاف طبقاتی به معنای شکاف درآمدی را داریم و همواره و همیشه هم داشته‌ایم و مربوط به بعد از انقلاب نمی‌شود؛ یعنی قبل از انقلاب هم چنین بوده است. آمیزش ثروت و قدرت و عدم شکل‌گیری عدالت و الگوی عادلانه در توزیع ثروت و قدرت، منجر به شکاف طبقاتی شد. این شکاف تنها در حوزه اقتصاد باقی نماند و به حوزه‌های اجتماعی و خانوادگی نیز کشیده شد. اختلاف طبقاتی در تهران به حدی رسیده است که یک خانه با خانه دیگر می‌تواند زمین تا آسمان، تفاوت داشته باشد و لازم نیست که چند محله و منطقه بالاتر باشد. در این مقوله قصد نداریم فرهنگ پایین شهر و بالای شهر را مقایسه کنیم یا به باد انتقاد بگیریم بلکه درباره این بحران جدی اجتماعی صحبت می‌کنیم.^۱

انفاق در قرآن

مطابق برخی آیات قرآنی، انفاق وسیله‌ای برای راه یافتن به کمال انسانی و تقرب به خداوند است. چنان که گفته شده است: «اگر کسی به انگیزه طلب وجه الله و رضای الهی انفاق کند، از ارزش و بهره مضاعف آن برخوردار خواهد شد. **وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِيبْهَا وَابِلٌ فَطُلٌّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ**»^۲ در تأکید بر همین جنبه از انفاق، در آیه ۹۲ سوره آل عمران آمده است: «که انسان تنها با انفاق از آنچه دوست دارد، به مقام «برّ» نائل خواهد شد». هم چنین خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «آنچه در راه خدا انفاق می‌کنید، کم یا زیاد، از اموالی که دوستشان دارید یا دوستشان ندارید، خداوند از همه آن‌ها آگاه است و بنابراین هرگز گم نخواهد شد و چگونگی آن نیز بر او مخفی نخواهد ماند».

انفاق در احادیث و روایات

اهل بیت(ع) در روایات فراوانی، شیعیان را به خرج کردن مال در راه خدا^۳، عادت دادن کودکان به انفاق و صدقه دادن سفارش کرده‌اند^۴. در حدیثی از حضرت محمد(ص) آمده است: «کسی که یک درهم در راه خدا بدهد، خداوند هفتصد حسنه در نامه عمل برایش می‌نویسد»^۵. امام علی(ع) نیز با تشویق بر انفاق می‌گوید: «خوشا به

^۱ - www.donya-e-eqtasad.com

^۲ - قرآن، سوره بقره، آیه ۲۶۵

^۳ - صادقی، سیمای شیعه از نگاه اهل بیت(ع)، ص ۵۵

^۴ - جمعی از نویسندگان، موسوعه احکام الاطفال و ادلتها، ص ۴۸۶

^۵ - شیخ طوسی، امالی، ص ۱۸۳.

خداوند باری تعالی در قرآن کریم می‌فرماید: «لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ»^۱. نیکی (تنها) این نیست که (به هنگام نماز) روی خود را به سوی مشرق یا مغرب بگردانید، بلکه نیکوکار کسی است که به خدا و روز قیامت و فرشتگان و کتاب آسمانی و پیامبران ایمان آورده و مال (خود) را با علاقه‌ای که به آن دارد به خویشاوندان و یتیمان و بیچارگان و در راه ماندگان و سائلان و در (راه آزادی) بردگان بدهد، و نماز را برپای دارد و زکات را بپردازد، و آنان که چون پیمان بندند، به عهد خود وفا کنند و آنان که در (برابر) سختی‌ها، محرومیت‌ها، بیماری‌ها و در میدان جنگ، استقامت به خرج می‌دهند، اینها کسانی هستند که راست گفتند (و گفتار و رفتار و اعتقادشان هماهنگ است) و اینان همان پرهیزکارانند»^۲.

شان نزول و تفسیر آیه ۱۷۷ سوره بقره

در آیه ۱۷۷ سوره بقره قرآن می‌فرماید: مسائل مهم‌تری از تغییر قبله هم وجود دارد که معیار انسان و انسانیت است و باید به آنها توجه شود که خداوند باری تعالی آنها را در این آیه شرح داده است.

قرآن در این آیه به بیان مهم‌ترین اصول نیکی‌ها در ناحیه ایمان، اخلاق و عمل پرداخته و چنین می‌گوید (نیکی) نیکوکار کسانی هستند که به خدا، روز آخرت، فرشتگان، کتاب آسمانی و پیامبران ایمان آورده‌اند و پس از آن به مسئله انفاق و ایثار و بخشش‌های مالی اشاره می‌کند؛ می‌فرماید و مال خود را با تمام علاقه‌ای که به آن دارند به خویشاوندان، یتیمان، مستمندان، واماندگان در راه، سائلان و بردگان می‌دهند. بدون شک گذشتن از مال و ثروت، برای هیچ کس کار آسانی نیست مخصوصاً هنگامی که به مرحله ایثار برسد چرا که حب آن تقریباً در همه دل‌ها است در این آیه به ۶ گروه از نیازمندان اشاره شده، از بستگان آبرومند تا سائلان، و از افرادی که نیاز موقتی دارند تا افرادی که نیاز دائمی دارند در تفسیر بیان شده که بعضی افراد ظاهراً نیازمند نیستند ولی باید حمایت شوند همانطور که در جای دیگر قرآن آمده: «يَحْسِبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ»^۳ افراد ناآگاه آنها را بخاطر شدت خویشتنداری اغنیا تصور می‌کنند؛ یعنی گروهی افراد آبرومند که با سبلی صورت خود

^۱ - قرآن ، سوره بقره، آیه ۱۷۷.

^۲ - قرائتی ، تفسیر نور، ص ۲۶۹-۲۷۰

^۳ - قرآن ، سوره بقره، آیه ۲۷۳.

را سرخ می‌کنند را از یاد نبرید و پس از آن سایر احکام دین مانند نماز، زکات، وفای به عهد و ... را بیان می‌دارد. در این آیه، هم انفاق مستحب و هم انفاق واجب مانند زکات آمده است در ابتدا انفاق که مستحب است آمده که خود ضرورت آن را بیان می‌نماید. اصولاً نیازمندان طبق منطق اسلام در اموال ثروتمندان به نسبت معینی شریک هستند.^۱

الگوسازی

یکی از ابزارهایی که خداوند در قرآن از آن بهره برده، الگوسازی برای مردم است. قرآن با نام بردن از پیامبران و افراد صالح و بیان اعمال نیک آن‌ها، سعی در ایجاد الگو برای مردم دارد. بارزترین آن سخن قرآن در خصوص پیامبر اکرم است که ایشان را الگوی نیک برای مردم معرفی می‌کند. پیامبر اکرم (ص) نیز با تأسی از مشی پروردگار خویش از ابزار الگوسازی جهت هدایت مردم استفاده می‌کند. ایشان بارها از حضرت علی (ع) و اهل بیت (ع) به عنوان الگوی نیکو برای مردم یاد می‌کنند.^۲ «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِيٌّ مَوْلَاهُ» جمله معروف پیامبر (ص) در خصوص حضرت علی (ع) به صراحت مؤید این موضوع است. ایشان حضرت علی را به عنوان پیشوای مردم معرفی می‌کنند و پیشوا کسی است که مردم در امور گوناگون به وی اقتدا می‌کنند و او را الگوی خویش قرار می‌دهند. با عنایت به این مطلب که به گواهی تاریخ حضرت علی (ع) اموال خود را به جای استفاده شخصی برای مردم وقف می‌نمودند.^۳ قطعاً معرفی چنین الگویی به مردم می‌تواند در ترویج فرهنگ وقف مؤثر باشد؛ چرا که تأثیر عمل به یک سنت بسیار بیشتر از سخن گفتن درباره آن است.^۴

نتیجه گیری

اهمیت این مسئله زمانی بهتر درک خواهد شد که بدانیم ۵۰ درصد از جامعه بطریقی با مشکل فقر دست و پنجه نرم می‌کنند و یکی از بهترین و مهمترین راه‌کارهای کاهش فقر انفاق می‌باشد و با نگاهی به آیات و روایات مشخص می‌گردد هرچند انفاق عمل مستحبی است ولی اولویت انجام آن در حد واجب، ضروری است همانطور که در ایه ۱۷۷ سوره بقره آن را در اولویت انجام نسبت به نماز، زکات و جهاد دانسته شده است همانطور که حضرت علی (ع) صبر نکرد تا نمازش پایان یابد و در همان حال نماز خواندن انگشترش را به فقیر

۱ - مکارم و همکاران، تفسیر نمونه، ص ۶۷۹-۶۷۴

۲ - الصغار، سیره پیامبر در رهبری و انسان سازی، ص ۱۸۶

۳ - علیدوست خراسانی، منابع مالی اهل بیت (ع)، ص ۱۱۳

داد. انفاق به معنای بخشش مال در راه خدا، اعم از واجب و مستحب است و هر کار نیکی را شامل می شود و یکی از مهم ترین اصول تربیتی در سیاست اجتماعی و مکتب اقتصادی اسلام است. با توجه به تهاجم فرهنگی و ترویج فرهنگ فردگرایی و تجمل پرستی، گسترش فرهنگ انفاق و آشنایی با آثار اجتماعی آن می تواند از سویی ویران کننده بخل و اسراف و ... و از سوی دیگر شکاف طبقاتی اجتماع را از بین برده و ارزش های اسلامی را در جامعه حاکم گرداند. انفاق رابطه تنگاتنگی با برقراری عدالت و امنیت در جامعه دارد ضامن تحکیم عدالت اجتماعی و اقتصادی، تعدیل ثروت ها، تبرج و ثروت اندوزی و پیشرفت همگانی است که به دنبال آن امنیت اجتماعی، اخلاقی و روانی در جامعه دامن گستر می شود به طور کلی سبب نجات از مفسدات کشنده اجتماعی، از قبیل قتل، طلاق، خودکشی و فرار دختران و از جامعه است. آثار اجتماعی انفاق از منظر علوم جامعه شناسی، روان شناسی، اقتصاد و ... نیز قابل بررسی است. این موضوع از نگاه محققان پیشین در خصوص انفاق در آیات و روایات پرداخته شده ولی در این تحقیق انفاق از نگاه امنیت روانی و اجتماعی نیز مورد تحقیق واقع شده است.

از آنجائیکه پایداری یک جامعه با کاهش اضطراب نیازمندان امکان پذیر می باشد و دوام می یابد بانگاهی به وضعیت جامعه در حال حاضر متوجه وجود شکاف درآمد اقتصادی (فاصله سطح زندگی) بین دو طبقه فقیر و غنی می شویم. این شکاف روز به روز در حال گسترش می باشد. از آنجائیکه یکی از عوامل انحراف و سقوط اخلاقی در هر اجتماع، فقر می باشد و بسیاری از جرائم و بزه کاری ها، ریشه در نیاز شدید دارد ضرورت و اهمیت کاهش فاصله طبقاتی بر اساس آموزه های دینی بیش از پیش مشخص می گردد. باتوجه به آیه ۱۷۷ سوره بقره که خداوند انفاق را در کنار احکام اصلی و مهم دین مانند نماز، روزه، جهاد و ... قرار داده، اهمیت موضوع بیش از پیش نمایان می شود بنظر محقق فضای زیادی جهت کار در جامعه در مبحث انفاق وجود دارد تا انشاءالله با کاهش فاصله طبقاتی، شاهد کاهش جرم و فساد در جامعه بوده و بسوی جامعه آرمانی حرکت نماییم و زمینه ساز ظهور حضرت مهدی (عج) باشیم.

منابع و ماخذ:

- ۱ - قران کریم
- ۲ - الصفار، سالم، سیره پیامبر در رهبری و انسان سازی، ترجمه غلامحسین انصاری، تهران، انتشارات امیر کبیر، چاپ ۱۸، سال ۱۳۸۵.
- ۳ - بلاذری، احمد، انساب الاشراف، ۱۴۱۷ انتشارات بیروت، سال ۱۳۸۰.
- ۴ - پیشوایی، مهدی، امام حسن (ع) پرچمدار صلح و آزادی، انتشارات توحید، ۱۳۶۰.
- ۵ - تودارو، مایکل، توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه غلامعلی فرجادی، تهران، سازمان برنامه و بودجه، سال ۱۳۹۶.

- ۶ - جمعی از نویسندگان، موسوعه احکام الاطفال و ادلتها، ج ۳، ۱۴۲۹ق.
- ۷ - جهانیان، ناصر، مبانی اهداف و جایگاه وقف در مکتب اقتصادی اسلام، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، شماره ۴۲، سال ۱۳۹۱.
- ۸ - حاجی‌ده‌آبادی، محمدعلی، نقش وقف در پیش‌گیری از بزه‌کاری و بزه‌دیدگی، فصلنامه حقوق اسلامی، شماره ۲۲، سال ۱۳۸۸.
- ۹ - حسینی، رضا، مفهوم و ماهیت عدالت اجتماعی با رویکرد اسلامی، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، شماره ۴۴، سال ۱۳۹۰.
- ۱۰ - خامنه‌ای، سید علی، طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، انتشارات صهباء، سال ۱۳۹۲.
- ۱۱ - ذهبی، شمس الدین، سیر اعلام النبلاء، انتشارات موسسه الرساله، ج ۴.
- ۱۲ - سلیمی‌فر، مصطفی، نگاهی به وقف و آثار اقتصادی - اجتماعی آن، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ اول، سال ۱۳۷۰.
- ۱۳ - شیخ طوسی، أمالی، ۱۴۱۴ق.
- ۱۴ - صادقی فدکی، جعفر، سیمای شیعه از نگاه اهل بیت (ع)، میرعظیمی، انفاق از دیدگاه اسلام، ۱۳۷۱ش.
- ۱۵ - صبوحي طسوجی، علی، انفاق مال و جان، شاهراه گسترش عدالت در جامعه، انتشارات برادری، سال ۱۳۹۹.
- ۱۶ - علیدوست خراسانی، نورالله، منابع مالی اهل بیت (ع)، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، چاپ اول، سال ۱۳۹۱.
- ۱۷ - قرائتی، محسن، تفسیر نور، انتشارات موسسه درسهای از قرآن، سال ۱۳۹۵.
- ۱۸ - کورانی، علی، فرهنگ موضوعی احادیث امام مهدی (عج)، انتشارات جمکران، سال ۱۳۹۴.
- ۱۹ - محمدی ری شهری، محمد و همکاران، انفاق از نگاه قرآن و حدیث، انتشارات موسسه فرهنگی دارالحدیث، سال ۱۴۰۲.
- ۲۰ - مدرسی، سید محمد تقی، الفقه الاسلامی دراسة استدلالیة فی فقه الخمس و احکام الانفاق و الاحسان، انتشارات مرکز العصر، ۱۴۳۴ق.
- ۲۱ - مطهری، مرتضی، آشنایی با قرآن، انتشارات صدرا، جلد ۲، سال ۱۳۸۱.
- ۲۲ - مکارم شیرازی، ناصر، جمعی از نویسندگان، تفسیر نمونه، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، چاپ سی و ششم، سال ۱۳۵۴.
- ۲۳ - واقدی، محمد بن عمر، المغازی، بی‌جا، انتشارات مکتب الاعلام الاسلامی سال ۱۴۱۴ق.

24 - www.donya-e-eqtesad.com

25 - www.elmnet.ir/doc/10612491-64252

26 - www.fa.wikifeqh.ir

27 - www.fa.wikipedia.org/wiki

28 - www.khatamfestival.ir

29 - www.lamtakam.com/search?s=dictionaries&q

30 - www.pooyesh.whc.ir/content//view

31 - ww.raz.ahlolbait.com/content/1/